

УДК 159.964:316.6:159.922

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2026-1-11>

Вадим Валерійович ШВЕД,
кандидат економічних наук,
професор кафедри бізнесу та права,
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”»
Вінницький соціально-економічний інститут
E-mail: osvitav@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5497-0975

ПАРАНОЇДАЛЬНЕ МИСЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕФОРМАЦІЇ ДОВІРИ

Анотація. Вступ. У статті розглянуто параноїдальний стиль мислення як один із чинників руйнування системної довіри в сучасному суспільстві. Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах невизначеності, соціальної напруги, інформаційного перевантаження та кризи дедалі більше посилюється схильність пояснювати події через прихований умисел, змову та маніпуляцію. Це змінює не лише окремі оцінки, а сам спосіб тлумачення соціальної реальності, унаслідок чого підозра починає витісняти довіру як основу соціальної взаємодії.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні того, яким чином параноїдальний стиль мислення підриває системну довіру в особистісному, міжособистісному, інституційному та епістемічному вимірах, а також у визначенні умов її формування і відновлення.

Наукова новизна полягає в комплексному осмисленні параноїдального стилю мислення не як ізольованої психологічної аномалії, а як стійкої когнітивної та інтерпретаційної установки, що деформує саму архітектуру довіри. У роботі показано, що руйнівний вплив параноїдальної логіки проявляється через підміну критичного мислення тотальною підозрлістю, підриє самодовіри, руйнування презумпції доброзичливості у міжособистісних стосунках, зниження легітимності інституцій та втрату довіри до процедур перевірки знання.

Висновки. Доведено, що ефективне зміцнення довіри неможливе лише через інформування або спростування хибних уявлень. Воно потребує створення передбачуваних, справедливих, пояснюваних і морально відповідальних інституційних практик, забезпечення участі, зворотного зв'язку та досвіду бути почутим. Саме за таких умов критичність не перетворюється на параноїдальну недовіру, а довіра знову стає раціонально можливою, емоційно підтримуваною і соціально продуктивною в публічному просторі.

Ключові слова: довіра, системна довіра, самодовіра, міжособистісна довіра, інституційна довіра, параноя, конспірологічне мислення, когнітивні викривлення, процедурна справедливість.

Vadym Valeriiovych SHVED,
Candidate of Economic Sciences,
Professor at the Department of Business and Law,
Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution
“Open International University of Human Development ‘Ukraine’”
Vinnitsia Institute of Economics and Social Sciences
E-mail: osvitav@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5497-0975

PARANOID THINKING AS A MECHANISM OF TRUST DISTORTION

Abstract. Introduction. The article examines the paranoid style of thinking as one of the factors contributing to the destruction of systemic trust in contemporary society. The relevance of the topic is determined by the fact that, under conditions of uncertainty, social tension, information overload, and crisis, there is a growing tendency to explain events through hidden intent, conspiracy, and manipulation. This changes not only individual judgments but also the very mode of interpreting social reality, as a result of which suspicion begins to displace trust as the foundation of social interaction.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of how the paranoid style of thinking undermines systemic trust in its personal, interpersonal, institutional, and epistemic dimensions, as well as to identify the conditions for its formation and restoration.

Scientific novelty lies in the comprehensive understanding of the paranoid style of thinking not as an isolated psychological anomaly, but as a stable cognitive and interpretative disposition that distorts the very architecture of trust. The paper demonstrates that the destructive influence of paranoid logic is manifested through the substitution of critical thinking with total suspiciousness, the undermining of self-trust, the destruction of the presumption of benevolence in interpersonal relations, the decline of institutional legitimacy, and the loss of trust in the procedures for validating knowledge.

Conclusions. It has been proved that the effective strengthening of trust cannot be achieved solely through informing or refuting false beliefs. It requires the creation of predictable, fair, explainable, and morally responsible institutional practices, as well as the provision of participation, feedback, and the experience of being heard. It is under such conditions that criticality does not turn into paranoid distrust, and trust once again becomes rationally possible, emotionally supported, and socially productive in the public sphere.

Key words: trust, systemic trust, self-trust, interpersonal trust, institutional trust, paranoia, conspiratorial thinking, cognitive distortions, procedural justice.

Вступ. У сучасному суспільстві довіра належить до базових умов соціального порядку, оскільки саме вона забезпечує можливість координації дій у ситуаціях невизначеності, ризику та неповної поінформованості. Людина не може щоразу перевіряти весь обсяг інформації, самостійно контролювати всі соціальні процеси й безпосередньо переконуватися в надійності кожного інституту або кожної особи. Саме тому довіра є не додатковою, а фундаментальною передумовою повсякденного життя, публічного управління, професійної взаємодії, громадянської участі та суспільної солідарності. Вона зменшує складність соціального середовища, робить ризик прийнятним і дозволяє діяти без постійного тотального контролю [16; 18].

Утім, довіра ніколи не існує у вакуумі. Вона постійно співвідноситься з недовірою, сумнівом, обережністю та бажанням все перевіряти. Саме це робить її водночас й необхідною й вразливою. З одного боку, без мінімального рівня довіри неможлива жодна стабільна форма співжиття. З іншого боку, довіра не може бути сліпою, оскільки тоді вона втрачає зв'язок із реальністю та перестає бути раціональною основою соціальної взаємодії. Однак особливу небезпеку становить не критичність як така, а той стан, у якому сумнів перестає бути інструментом перевірки і перетворюється на загальну схему тлумачення світу. Саме тоді підозрілість це вже не спосіб реагування на конкретні факти і починає наперед визначати спосіб прочитання будь-якої події, дії або рішення.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема параноїдального стилю мислення. Йдеться не про клінічну патологію у вузькому медичному значенні, а про такий спосіб сприйняття реальності, за якого людина схильна бачити приховані мотиви, таємний контроль, змову або навмисне викривлення там, де можуть діяти випадковість, системна недосконалість, помилка, структурна складність чи збіг обставин [12; 14; 15]. Саме цей стиль мислення дедалі сильніше впливає на ставлення людей до держави, науки, медіа, освіти, медицини, громадських інституцій і навіть до найближчого соціального оточення.

Актуальність теми посилюється тим, що в умовах соціальної напруги, кризи, війни, невизначеності та інформаційного перевантаження зростає спокуса пояснювати реальність через прості, емоційно насичені й морально чіткі моделі прихованого умислу. У такому разі довіра втрачає не лише кількісні прояви, а й свою якісну основу. Вона перестає бути способом орієнтації у світі і заміщується параноїдальною логікою, в якій підозра вважається більш зрілою позицією, ніж обґрунтована довіра. Саме тому проблема потребує не лише психологічного, а й соціально-філософського, комунікативного та інституційного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські наукові джерела засвідчують, що довіра є складною соціально-психологічною категорією, яка пов'язана із соціальним досвідом, комунікативною взаємодією, оцінкою надійності соціального середовища та моральною структурою суспільних відносин. У працях Д. Докторової, Н. Глебової, О. Назарук та Н. Василець довіра осмислюється як феномен, що має інтегративне значення для суспільства, формується в процесі взаємного визнання і виконує роль індикатора стану соціальних зв'язків [2–5; 8]. Окрему цінність мають роботи, присвячені українському контексту інституційної довіри, де показано її динамічність, чутливість до кризових змін, політичної ситуації та якості функціонування владних структур [1–3; 9–10].

В іншомовних працях довіра часто розглядається як функціональний механізм зменшення складності, узгодження дій і легітимації соціального порядку. Так, Н. Луман показав, що довіра

є відповіддю на структурну складність світу і дає людині можливість діяти там, де повний контроль неможливий [16]. Р. Майєр, Дж. Девіс та Ф. Шурман наголосили на тому, що довіра формується через сприйману здатність, доброзичливість і цілісність іншої сторони [18]. Т. Тайлер та інші дослідники процедурної справедливості переконливо довели, що готовність довіряти інституціям значною мірою залежить не лише від результату, а й від способу ухвалення рішень, зрозумілості процедур, досвіду поваги та відчуття власного голосу в процесі взаємодії [19].

Водночас сучасні дослідження конспірологічного мислення показують, що недовіра може набувати форми стійкої когнітивної установки. Праці К. Дуглас, Р. Саттона, А. Ціхоцької, С. Марі, Я.-В. ван Проойена та інших авторів засвідчують, що віра в теорії змови пов'язана зі зниженням інституційної довіри, послабленням кооперації, погіршенням соціальних відносин і зміцненням міжгрупової поляризації [14; 15; 17; 18]. Вагомий внесок у осмислення цієї проблеми зробив Роб Бразертон, який переконливо показав, що конспірологічне мислення не є суто маргінальним явищем, а спирається на звичайні когнітивні та емоційні механізми людини [12].

Для поглиблення розуміння того, чому підозра так легко набуває генералізованого характеру, особливого значення набувають праці Д. Канемана та його співавторів. Ідеї про швидке та повільне мислення, когнітивні викривлення, надмірну впевненість у власних судженнях і шум як системну нестабільність оцінок дозволяють побачити, як повсякденні помилки мислення можуть підтримувати параноїдальну інтерпретацію подій [6; 7]. Саме тому аналіз параноїдального стилю мислення в контексті довіри потребує поєднання соціально-психологічної, когнітивної та інституційної перспектив.

Метою статті є теоретичне обґрунтування того, яким чином параноїдальний стиль мислення підриває системну довіру в її особистісному, міжособистісному та інституційному вимірах, а також визначення умов, за яких довіра може формуватися й відновлюватися попри поширення підозрливості та конспірологічних схем сприйняття реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах цієї статті системну довіру доцільно розуміти не як окремих психічний стан, а як багаторівневу архітектуру очікувань, настанов і практик, що дозволяють людині співвідносити себе зі світом як із відносно передбачуваним, пояснюваним і не цілком ворожим середовищем. Саме системна довіра уможливує існування соціальних інститутів, професійних систем, процедур знання і публічної комунікації. Вона не усуває ризик і не гарантує безпомилковості, але створює мінімальний горизонт прийнятності, в межах якого людина готова взаємодіяти, чекати, перевіряти і співпрацювати [16; 18].

Дослідження наукових джерел дозволяє нам постулювати довіру як феномен, що розгортається на трьох тісно пов'язаних рівнях. Перший рівень становить самодовіра. Йдеться про здатність людини поклатися на власне судження, не втрачаючи при цьому самокритичності, інтелектуальної скромності та готовності до корекції власної позиції. Другий рівень охоплює міжособистісну довіру, яка формується через повторюваний досвід відповідності між словами й діями, через взаємність, емоційну безпеку та здатність сторін припускати доброзичливий або принаймні нейтральний мотив ставлення та дій стосовно один одного. Третій рівень становить інституційна довіра, що залежить від сприйманої компетентності, передбачуваності, справедливості, моральної надійності, пояснюваності рішень і наявності реального зворотного зв'язку.

Саме на цих рівнях параноїдальний стиль мислення виявляє свій руйнівний потенціал. Насамперед він змінює не тільки зміст окремих оцінок, а сам принцип інтерпретації соціальної реальності. Якщо в умовах довіри людина виходить із припущення, що світ може бути складним, але не обов'язково ворожим, то в умовах параноїдальної установки складність сприймається як ознака прихованого задуму. За даної логіки будь-яка суперечність стає не підставою для додаткової перевірки, а доказом того, що істина приховується. Будь-яка процедурна багаторівневість трактується як маскування, а не як нормальна властивість складної системи. Внаслідок цього довіра руйнується ще до зіткнення з фактами, бо сама схема сприйняття відкидає можливість добросовісного пояснення [12; 14; 15].

В рамках даної тези доречно звернутися до ідей Д. Канемана. Швидке мислення працює через евристики, інтуїтивні оцінки, емоційні сигнали і схильність до швидкого завершення картини світу. Саме тому людина часто віддає перевагу не найточнішому, а найпереконливішому поясненню. Якщо це пояснення додатково містить драматизм, персоніфіковане зло, ясний сюжет і моральну поляризацію, воно стає особливо психологічно привабливим [6]. Кон-

спірологічний підхід якраз і пропонує такий тип пояснення. За такого підходу зменшується невизначеність, знімається тягар випадковості й у людини формується відчуття, що прихований сенс подій нарешті розкрито. Проте саме в цій привабливості і полягає небезпека. Підозрілість починає видаватися більш проникливою, ніж перевірка, а інтуїція щодо прихованої загрози більш правдивою, ніж складний аналіз.

Параноїдальний стиль мислення також тісно пов'язаний із шумом людських суджень. У ситуаціях, де однакові або подібні події можуть оцінюватися кардинально по-різному залежно від емоційного стану, попереднього досвіду або інформаційного контексту, зростає нестабільність інтерпретацій [7]. Якщо така нестабільність не коригується процедурами перевірки, професійними стандартами й інтелектуальною дисципліною, то вона легко переходить у довільну підозру.

Саме тому готовність людини визнати, що повідомлення іншої особи є правдивим, значущим і таким, що заслуговує на прийняття та використання. Йдеться не просто про довіру до людини загалом, а саме про довіру до того, що вона повідомляє щось достовірне, корисне і релевантне.

Тобто саме епістемічна довіра є надзвичайно важливою. Людина має довіряти не всьому без розбору, а тим правилам, за якими знання перевіряється, уточнюється і виправляється. Коли ж довіра до цих правил зникає, суспільство втрачає спільну основу для відрізнення переконливого від просто емоційно вражаючого.

На рівні самодовіри параноя породжує глибокий парадокс. З одного боку, людина втрачає відчуття стабільності світу і переживає хронічну невизначеність. З іншого боку, вона починає надмірно довіряти власним підозрам, емоціям і інтуїтивним припущенням. У результаті формується спотворена самодовіра, яка не спирається на рефлексію, а живиться індивідуальною впевненістю в тому, що офіційні пояснення завжди менш достовірні, ніж власне відчуття прихованої небезпеки. Така установка робить людину мало чутливою до корекції, бо будь-яка зовнішня критика може сприйматися як підтвердження існування ворожої системи. Отже, параноя не просто послаблює самодовіру, а деформує її внутрішню структуру.

На міжособистісному рівні параноїдальне мислення руйнує презумпцію доброзичливості. У нормальних умовах соціальна взаємодія можлива тому, що ми не вимагаємо безперервного доведення чесності кожного партнера по комунікації. Люди здатні діяти разом, домовлятися, навчатися і співпрацювати, бо принаймні частково виходять із припущення, що інший не є прихованим ворогом. Саме це робить можливими довірчі стосунки, дружбу, професійні команди, громадянську солідарність і локальні спільноти. Параноїдальна установка скасовує таке припущення. Будь-хто інший дедалі частіше сприймається як носій прихованих мотивів, а будь-яка неоднозначність його поведінки тлумачиться як загроза. Це не лише знижує рівень відкритості, а й породжує оборонний стиль комунікації, де замість взаємності домінує взаємне насторожене спостереження [20].

Особливо небезпечним є те, що підрив міжособистісної довіри неминуче впливає на рівень довіри до інституцій. Жодна інституція не функціонує без посередництва людей. Представники влади, освітяни, медики, науковці, працівники соціальних служб і журналісти є конкретними носіями інституційної ролі. Якщо будь-яка рольова дія сприймається як прикриття особистого або групового інтересу, інституція втрачає легітимність не лише як абстрактна структура, а як жива система комунікації з громадянами. Саме тому недовіра до людей і недовіра до систем підживлюють одна одну.

Нами було доведено, що інституційна довіра формується там, де людина бачить не тільки силу або формальну владу, а насамперед послідовність дій, зрозумілу логіку процедур, справедливість застосування правил і готовність інституції пояснювати свої рішення. Ці висновки повністю узгоджуються з поглядами на організаційну довіру та процедурну справедливість [10; 18; 19]. Якщо особа відчуває, що її позицію почуто, що правила діють не вибірково, що рішення можна зрозуміти і що інституція не уникає відповідальності за власні дії, тоді формується стійке відчуття легітимності. Параноїдальний стиль мислення руйнує саме ці точки опори, бо не дозволяє визнати, що процедура може бути складною і водночас добросовісною.

Окремо слід зупинитися на ролі прозорості та участі. Сучасні дослідження засвідчують, що прозорість сама по собі не є автоматичною гарантією довіри, але вона створює важливі пере-

думови для її формування за умови реальної послідовності та виконання зобов'язань [11]. Подібним чином участь не дає ефекту, якщо вона є суто декоративною, однак за наявності реального впливу та поваги до голосу учасників вона здатна посилювати довіру до інституцій [13]. Людина значно охочіше довіряє тій системі, в якій вона не лише спостерігач, а учасник, чия думка береться до уваги. Відчуття участі відновлює суб'єктність, а відтак послаблює привабливість параноїдального пояснення, згідно з яким усе давно вирішено прихованими акторами.

Водночас не можна ідеалізувати довіру як таку. Частина недовіри може бути реакцією на реальний досвід несправедливості, приниження, непрозорості або символічного виключення. Саме тому боротьба з параноїдальним стилем мислення не може будуватися на простому моральному заклик довіряти. Якщо інституції демонструють суперечливість, вибірковість або нехтування гідністю людини, вони самі продукують ґрунт для підозр. Однак у параноїдальному режимі ця недовіра виходить за межі конкретного негативного досвіду і генералізується до переконання, що прихований ворожий умисел є універсальним принципом соціального світу. Це і становить точку переходу від критичної обережності до деструктивної недовіри.

Суттєвим аспектом є також моральний вимір довіри. Людина довіряє не лише компетентній, а й морально прийнятній іншій людині. Саме тому формування довіри вимагає не тільки технічної ефективності, а й досвіду поваги, людяності, непринизливого ставлення, відповідальності за помилки та готовності визнавати межі власної компетентності. Параноїдальна установка підриває цю моральну перспективу, оскільки заздалегідь наділяє іншу сторону прихованими аморальними намірами. За такої логіки навіть етична комунікація може бути сприйнята як більш витончена форма маніпуляції. Отже, параноя руйнує моральну складову довіри ще до фактичної оцінки вчинків.

Для системної довіри особливо небезпечним є те, що параноїдальне мислення знищує спільний простір верифікації. Суспільство може бути конфліктним, плюралістичним і політично поляризованим, але доти, доки воно зберігає хоча б мінімальну згоду щодо того, які процедури є легітимними, які докази заслуговують на увагу і які джерела можна перевіряти, воно зберігає шанс на комунікацію. Коли ж руйнується довіра до самих процедур знання, будь-яка спроба спільного обговорення реальності стає майже неможливою. Умовою діалогу стає вже не аргумент, а сила попереднього переконання. Саме в цьому полягає одна з головних загроз параноїдального стилю мислення для демократичного суспільства.

Формування довіри потребує не лише інформаційної відкритості, а насамперед досвіду передбачуваності, справедливості та участі. Передбачуваність означає, що людина розуміє логіку дій системи і може більш-менш обґрунтовано очікувати, як система діятиме в подібних ситуаціях. Справедливість означає, що правила застосовуються послідовно і не перетворюються на інструмент вибіркового ставлення. Участь означає, що людина має право голосу, реальну можливість зворотного зв'язку і символічне підтвердження власної значущості. Саме поєднання цих умов створює простір, у якому довіра не нав'язується, а поступово формується як раціонально та емоційно підтримуване очікування.

Звідси випливає важливий висновок. Якщо метою є зміцнення довіри, то недостатньо лише спростовувати дезінформацію або викривати окремі теорії змов. Потрібно створювати такі соціальні та інституційні умови, за яких гранична підозрілість втрачатиме свою психологічну привабливість. Це означає зменшення відчуття безсилля, розвиток культури пояснюваності рішень, зміцнення процедурної послідовності, демонстрацію моральної відповідальності, реальну участь громадян у виробленні політики та підтримку критичного мислення, яке не зводиться до автоматичного заперечення всього офіційного. Інакше кажучи, довіра не може бути відновлена лише на рівні повідомлень. Вона відновлюється через досвід взаємодії з такими системами, які поводяться передбачувано, справедливо і гідно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми можемо констатувати, що параноїдальний стиль мислення є одним із найпотужніших чинників підриву системної довіри, оскільки він деформує не лише ставлення до окремих людей або інституцій, а сам спосіб сприйняття соціальної реальності. Його руйнівність полягає в тому, що він перетворює граничну підозрілість на універсальний принцип інтерпретації, за якого складність трактується як маскування, суперечність як доказ приховування, а пояснення як форма маніпуляції.

Наведене дає змогу стверджувати, що параноя підриває довіру в усіх її основних вимірах. На рівні самодовіри вона формує спотворену впевненість у власній інтуїції і знижує здатність до самокорекції. На міжособистісному рівні вона руйнує взаємність і презумпцію доброзичливості. На інституційному рівні вона знецінює легітимність процедур, моральну надійність ролей та значення прозорості. На епістемічному рівні вона руйнує довіру до процедур перевірки знання і тим самим заперечує саму можливість спільного узгодження реальності.

Разом із тим проведений аналіз дозволяє зробити і позитивний висновок. Довіра формується там, де є передбачуваність, послідовність, справедливість, пояснюваність, моральна відповідальність, участь і досвід бути почутим. Саме ці умови, мають стати основою подальших досліджень та практичних програм зміцнення довіри. Отже, ефективне протидіяння параноїдальному стилю мислення полягає не тільки в критиці хибних уявлень, а й у відновленні таких форм соціального життя, за яких довіра знову стає раціонально можливою, емоційно підтриманою і морально виправданою.

Література:

1. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Динаміка рівня довіри до органів влади та соціальних інституцій. *Український соціум*. 2021. № 1(76). С. 102–113. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.01.102>
2. Василець Н. М. Аналіз кола довіри/недовіри громадян різним сферам соціальної дійсності. *Психологія і особистість*. 2016. № 2(10). Ч. 2. С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2016.2.163218>
3. Василець Н. М. Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2016. 240 с.
4. Глебова Н. Довіра як індикатор комунікативного стану суспільства. *Соціологічні студії*. 2015. № 1(6). С. 16–22.
5. Докторова Д. С. Теоретичні підходи до розуміння поняття довіра. *Соціологічні студії*. 2014. № 1(4). С. 50–62.
6. Канеман Д. Мислення швидке й повільне. Київ, Наш Формат, 2017.
7. Канеман Д., Сібоні О., Санстейн К. Шум. Хибність людських суджень. Київ : Наш Формат, 2022.
8. Назарук О. Довіра як передумова формування позитивного соціального досвіду особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. Т. 12. С. 216–224.
9. Швед В.В., Ковтун А.В. Довіра як психолого-економічний феномен. *Інклюзія та суспільство*. 2025. №3. С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-3-9>
10. Швед В., Дудник М. Про деякі питання довіри в організаційному управлінні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2025. № 4. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-164>
11. Alessandro M., Cardinale Lagomarsino B., Scartascini C., Streb J., Torrealday J. Transparency and Trust in Government. Evidence from a Survey Experiment. *World Development*. 2021. Vol. 138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105223>
12. Brotherton R. *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. Bloomsbury Publishing, 2015.
13. Campbell J. W. Public Participation and Trust in Government. Results From a Vignette Experiment. *Journal of Policy Studies*. 2023. Vol. 38. No. 2. P. 23–31. DOI: <https://doi.org/10.52372/jps38202>
14. Douglas K. M., Sutton R. M. What Are Conspiracy Theories. A Definitional Approach to Their Correlates, Consequences, and Communication. *Annual Review of Psychology*. 2023. Vol. 74. P. 271–298. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-032420-031329>
15. Douglas K. M., Sutton R. M., Cichocka A. The Psychology of Conspiracy Theories. *Current Directions in Psychological Science*. 2017. Vol. 26. No. 6. P. 538–542. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
16. Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust. Problems and Alternatives. In *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Ed. by D. Gambetta. Oxford, Blackwell, 1988. P. 94–107.
17. Mari S., Gil de Zúñiga H., Suerdem A., Hanke K., Brown G., Vilar R., Boer D., Bilewicz M. Conspiracy Theories and Institutional Trust. Examining the Role of Uncertainty Avoidance and Active Social Media Use. *Political Psychology*. 2022. Vol. 43. No. 2. P. 277–296. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12754>
18. Mayer R. C., Davis J. H., Schoorman F. D. An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review*. 1995. Vol. 20. No. 3. P. 709–734. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080335>
19. Tyler T. R. Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. *Crime and Justice*. 2003. Vol. 30. P. 283–357. DOI: <https://doi.org/10.1086/652233>
20. Van Prooijen J.-W., Spadaro G., Wang H. Suspicion of Institutions. How Distrust and Conspiracy Theories Deteriorate Social Relationships. *Current Opinion in Psychology*. 2022. Vol. 43. P. 65–69. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.003>

References:

1. Balakirieva, O. M., & Dmytruk, D. A. (2021). Dynamika rivnia doviry do orhaniv vlady ta sotsialnykh instytutstii [Dynamics of the level of trust in government bodies and social institutions]. *Ukrainskyi sotsium*, 1(76), 102–113. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.01.102> [in Ukrainian].
2. Vasylets, N. M. (2016). Analiz kola doviry/nedoviry hromadian riznym sferam sotsialnoi diisnosti [Analysis of the circle of trust/mistrust of citizens in different spheres of social reality]. *Psykhohiia i osobystist*, 2(10), Part 2, 79–87. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2016.2.163218> [in Ukrainian].
3. Vasylets, N. M. (2016). Sotsialno-psykhologichni chynnyky doviry hromadian do pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Socio-psychological factors of citizens' trust in employees of the internal affairs bodies of Ukraine] [Candidate's thesis]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Hlebova, N. (2015). Dovira yak indyikator komunikatyvnoho stanu suspilstva [Trust as an indicator of the communicative state of society]. *Sotsiologichni studii*, 1(6), 16–22. [in Ukrainian].
5. Doktorova, D. S. (2014). Teoretychni pidkhody do rozuminnia poniattia dovira [Theoretical approaches to understanding the concept of trust]. *Sotsiologichni studii*, 1(4), 50–62. [in Ukrainian].
6. Kahneman, D. (2017). Myslennia shvydke y povilne [Thinking, fast and slow]. Nash Format. [in Ukrainian].
7. Kahneman, D., Sibony, O., & Sunstein, C. R. (2022). Shum. Khybnist liudskykh sudzhen [Noise. A flaw in human judgment]. Nash Format. [in Ukrainian].
8. Nazaruk, O. (2010). Dovira yak peredumova formuvannia pozytyvnoho sotsialnoho dosvidu osobystosti [Trust as a prerequisite for the formation of positive social experience of personality]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykhologii*, 12, 216–224. [in Ukrainian].
9. Shved, V. V., & Kovtun, A. V. (2025). Dovira yak psykhologo-ekonomichnyi fenomen [Trust as a psychological and economic phenomenon]. *Inkliuziia ta suspilstvo*, 3, 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-3-9> [in Ukrainian].
10. Shved, V., & Dudnyk, M. (2025). Pro deiaki pytannia doviry v orhanizatsiinomu upravlinni [On some issues of trust in organizational management]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Psykhohiia*, 4, 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-164> [in Ukrainian].
11. Alessandro, M., Cardinale Lagomarsino, B., Scartascini, C., Streb, J., & Torrealday, J. (2021). Transparency and trust in government: Evidence from a survey experiment. *World Development*, 138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105223> [in English].
12. Brotherton, R. (2015). Suspicious minds: Why we believe conspiracy theories. Bloomsbury Sigma. [in English].
13. Campbell, J. W. (2023). Public participation and trust in government: Results from a vignette experiment. *Journal of Policy Studies*, 38(2), 23–31. DOI: <https://doi.org/10.52372/jps38202> [in English].
14. Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2023). What are conspiracy theories: A definitional approach to their correlates, consequences, and communication. *Annual Review of Psychology*, 74, 271–298. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-032420-031329> [in English].
15. Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538–542. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721417718261> [in English].
16. Luhmann, N. (1988). Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. In D. Gambetta (Ed.), *Trust: Making and breaking cooperative relations* (pp. 94–107). [in English].
17. Mari, S., Gil de Zúñiga, H., Suerdem, A., Hanke, K., Brown, G., Vilar, R., Boer, D., & Bilewicz, M. (2022). Conspiracy theories and institutional trust: Examining the role of uncertainty avoidance and active social media use. *Political Psychology*, 43(2), 277–296. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12754> [in English].
18. Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080335> [in English].
19. Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice*, 30, 283–357. DOI: <https://doi.org/10.1086/652233> [in English].
20. Van Prooijen, J.-W., Spadaro, G., & Wang, H. (2022). Suspicion of institutions: How distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships. *Current Opinion in Psychology*, 43, 65–69. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.003> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026